

М. Салей,

здобувач кафедри конституційного права
Національного університету «Одеська юридична академія»

АКСІОЛОГІЯ В КОНСТИТУЦІЙНОМУ ПРАВІ: ДО ПОСТАНОВКИ ПИТАННЯ ПРО ЗМІСТ ТА ПОНЯТТЯ

На сучасному етапі розвитку конституційно-правової науки зростає інтерес до проблематики конституційної аксіології. З метою визначення науково-практичної парадигми конституційної аксіології обґрунтованими є звернення до проблематики правової аксіології (її філософських та методологічних основ) та ціннісного виміру права. Як зазначає А. І. Гусейнов, «ціннісний підхід до права заснований на припущенні, що правові уявлення, крім власне юридичних значень, володіють смислами неюридичного характеру» [1, 14]. При цьому «культурологічний підхід до сприйняття права не виключає з його образу інструментальної складової. Право продовжує розглядатися як засіб соціальної регуляції і захисту» [2, 39].

Аксіологічний підхід ґрунтується на тому, що усі соціальні дії людини так чи інакше опосередковані системою настанов, які існують у відповідному суспільстві у певний історичний період. Цінність включає в себе, «по-перше, позитивну або негативну значущість якого-небудь об'єкта, що є відмінний від його екзистенціальних та якісних характеристик (предметні цінності); по-друге, нормативну, предписавчо-оціночну сторону уявлень суспільної свідомості (суб'єктивні цінності, або цінності свідомості)» [3, 462].

У сучасній аксіології існують різні дефініції поняття «цінність», що обумовлено існуванням ряду методологічних підходів до визначення цього соціокультурного феномена.

М. Варош, в залежності від типу світогляду, виділяє три підходи до визначення цінностей: абсолютистський, або феноменологічний, згідно з яким цінності — це феномен у чистому пси-

хологічному полі; об'єктивістський (натуралістичний) — виходить з розуміння цінності як об'єктивно існуючої властивості, яка не залежить від суб'єкта; реляціоністський — розглядає цінності як властивості суб'єктивно-об'єктивних відносин [4, 40–47].

На думку Т. Стичіна, дефініції поняття «цінність» можуть бути поєднані у три основні групи — «натуралістичні» дефініції, що виходять з визначення цінностей як корисних властивостей речей; «феноменологічні» дефініції, згідно з якими цінності являють собою абстракції розуму та інтуїції; «емотивістські» концепції, що не дають можливості надати визначення «цінностям», так як вони знаходяться поза сферою раціонального [5, 4–11].

Л. Б. Ерштейн виділяє три базові підходи до поняття «цінність», а саме: цінність як значущість; цінність як вибір; цінність як феномен, який характеризується певними ознаками [6].

Категорія цінності є універсальною і багатовимірною, такою, що охоплює всі області і рівні соціальної життєдіяльності. Досліджуючи проблеми цінностей у праві М. Балаєнц зазначає, що категорія «цінність» має філософський, соціологічний і правовий аспекти та виражає переваги, орієнтації, інтереси окремих осіб, груп і прошарків суспільства [7, 39]. При цьому цінності пов'язані з пізнавальною, творчою та практичною діяльністю, яка опосередкована вольовими рішеннями [8, 5].

У філософії під поняттям «цінність» розуміють властивості предмета або явища, що мають значення для людини чи суспільства (благо, добро, зло, прекрасне, справедливе). При цьому зазначені властивості не притаманні предметам

Отже, цінності права як правові ідеали не залишаються лише фактом панівної правосвідомості, затверджуються у правових принципах, які закріплені у джерелах права. Конституційні цінності — це волеустановлений акт народу, який сам обрав собі такі фундаментальні цінності, — це базові, основоположні цінності, а тому мають бути у кожній галузі права і кожна галузь права повинна ґрунтуватися на них.

Конституційна аксіологія укорінена як у моралі, так і у праві. Конституційну аксіологію як форму безпосереднього відношення до моделі і практики реального конституціоналізму відрізняє, перш за все, винятковий статус її джерела — конституція, осмислення і реалізація якої передбачає і момент аксіологічної інтерпретації [17, 34]. Конституція, як винятковий по статусу і значенню для державності акт та текст, має найавторитетніше загальнообов'язкове значення для держави і позитивного права. Тому при визначенні подальшого розвитку держави доцільніше посилатися на оцінки конституційної аксіології. Саме при використанні норм Основного Закону можна виявити ті цінності держави та права, до яких повинно прагнути суспільство. Конституція об'єднує у собі і зводить на вищий нормативно-правовий рівень основні напрями та результати демократичного розвитку суспільства і держави в їх ціннісному прояві, визначає механізми нормативної інтеграції. У конституції отримують вище правове визнання демократичні цінності політичного, економічного, соціально-культурного життя суспільства, його соціальних груп, територіальних спільнот та окремих громадян.

Специфіка цінностей у конституційному праві пов'язана з його особливостями конституційного права як галузі права. З одного боку, конституційне право — самостійна галузь права, має власний предмет та систему, а з іншого боку — воно виконує системоутворюючу функцію по відношенню до інших галузей права та окреслює конституційні межі їх самостійності [18, 23].

При детальному розгляді поняття

і сутності конституційної аксіології її предметом слід вважати конституційні цінності, які виявляються у політичному, економічному та культурному житті суспільства. Це дозволяє документально оформити як основні права і свободи та закласти основу інституту захисту порушених прав, так і саме розуміння, тлумачення конституції, включаючи історію її розвитку і самого конституціоналізму, а також правове виховання і, нарешті, правову культуру суспільства [9, 507].

Слід погодитися з думкою А. Р. Крусян, що конституційні цінності — це гуманістичні, демократично-правові, універсальні орієнтири (цілі та настановлення), що мають формалізоване відображення в конституції держави, виявляються в конституційно-оціночній, інтерпретаційній і контрольній діяльності органів конституційної юстиції та визначально впливають на конституційне законодавство, конституційну правосвідомість, конституційний правопорядок та публічно-владну практику [19, 4].

На думку М. Савчина, «конституційні цінності зумовлюють зміст конституційних принципів і норм. Конституційні цінності визначають моделі офіційного вираження норм (джерел конституційного права), зміст конституційних інститутів [20, 112].

Конституційні цінності на сучасному етапі розвитку людської цивілізації набувають характеру певних універсалій, на основі яких і формується структура конституційної системи конкретної країни. Залежно від ступеня їх правового захисту система конституційних цінностей має свою специфіку у кожній країні, що зумовлено природними, політичними, економічними, соціальними, культурними особливостями кожної країни [21, 168].

З точки зору російського вченого О. Снежко, «під конституційними цінностями слід розуміти основоположні, узагальнені принципи (цілі, настанови), які лежать в основі державності... Конституційні цінності — це основоположні орієнтири (настанови) державно-право-

вого розвитку держави. Вони займають центральне місце у всій системі цінностей держави і суспільства [11, 7]. За своєю сутністю, стверджує вчений, поняття «конституційні цінності» близькі до поняття «конституційні основи», але перші набагато ширше та включають «конституційні основи» у своєму змісті.

Як відомо, зміст любых правових норм, у тому числі і конституційних, включає об'єктивний та суб'єктивний моменти. Суб'єктивне в змісті конституції означає, що вони є продуктом правотворчої діяльності громадян. У свою чергу, об'єктивний момент слід розуміти у тому сенсі, що конституційні норми породжуються і обумовлюються національними, історичними, політичними та культурними умовами життя суспільства, у тому числі цінностями, які існують у суспільстві в конкретний період [21, 2]. Тим самим конституційне закріплення припису завжди пов'язане з так званим ціннісним вибором, а в нормах Конституції України закладений ціннісний сенс.

В юридичній літературі підкреслюється, що конституційні цінності — це не тільки загальнотеоретична, доктринально-гносеологічна категорія, але це і категорія діючого права. Особливості нормативно-правових характеристик даної категорії зумовлюються як її власними (конституційно-правовими) властивостями, впливаючими у кінцевому рахунку з природи Конституції як акта особливого роду, так і особливостями Конституційного Суду як квазіправотворчого органу, нормативно-доктринальною специфікою його рішень [22, 3].

Конституційно-правові цінності, як правило, розглядаються у зв'язку з дослідженням конституційно-правової сутності окремих уявлень [23, 6]. Але саме конституційні цінності закладаються у правову основу усієї української державності, саме з їх урахуванням будується система правових цінностей сучасного суспільства та держави. Перш за все, це впливає з цінності самої конституції, що дозволяє виділити особливості, притаманні конституційним цінностям: верховенство, історичність, ієрархічність,

сконцентрованість, оновленість змісту [11, 12].

Таким чином, конституційні цінності мають певну специфіку, визначають оптимальні параметри аксіологічного поля конкретної правової системи та являють собою сукупну ціннісну настанову сучасного конституціоналізму.

Ключові слова: конституція, конституційна аксіологія, конституційні цінності.

Стаття присвячена постановці проблем дослідження цінностей у конституційному праві України, аналізу існуючих у вітчизняній та закордонній конституційно-правовій думці поглядів на природу цінностей у конституційному праві та їх узагальнення з метою визначення аксіології у конституційному праві.

Стаття посвячена постановке проблем исследования ценностей в конституционном праве Украины, анализу существующих в отечественной и зарубежной конституционно-правовой мысли взглядов на природу ценностей в конституционном праве и их обобщение с целью определения аксиологии в конституционном праве.

The article deals with the issue of values in Constitutional Law of Ukraine. The author analyzes the approaches to the nature values, existing in Ukrainian and foreign theory of Constitutional Law in order to define the place of the study of values in Constitutional Law.

Література

1. Гусейнов А. И. Проблема ценностей в праве // Право и политика. — 2007. — № 7. — С. 14–23.
2. Балайц М. С. Сущность ценностного подхода к праву // История государства и права. — 2007. — № 3. — С. 38–40.
3. Дробницкий О. Г. «Ценность» // Философская энциклопедия. — М., 1970. — Т. 5.
4. Варош М. Введение в аксиологию // Общественные науки за рубежом. Серия

III: *Философия и социология*. — М., 1973. — № 2. — С. 40–47.

5. Стычень Т. *Аксиология // Культурология, XX век : антология*. — М., 1996. — С. 4–11.

6. Эрштейн Л. Б. *Запретная теория ценностей: психологические и социологические следствия представления ценностей как динамических запретов / Л. Б. Эрштейн*. — СПб., 2008.

7. Балаянец М. С. *Фундаментальные правовые ценности современного общества : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Балаянец Михаил Сергеевич*. — М., 2007. — С. 15–64.

8. Мартышин О. В. *Проблема ценностей в теории государства и права // Государство и право*. — 2004. — № 10. — С. 5–14.

9. *Философский энциклопедический словарь / сост.: Е. Ф. Губский, Г. В. Кораблев, В. А. Лутченко*. — М., 1997. — 575 с.

10. *Философский словарь / под ред. И. Т. Фролова*. — 6-е изд. — М. : Политиздат, 1991. — 560 с.

11. Снежко О. *Правовая природа конституционных ценностей современной России // Сравнительное конституционное обозрение*. — 2005. — № 2. — С. 7–14.

12. Братасюк М. *Право як втілення мета соціальної та соціокультурної сутності людини // Гуманістичний вимір у праві. Актуальні проблеми правознавства : наук. зб. ЮІ ТАНГ*. — Тернопіль, 2001. — С. 6–12.

13. Алексеев С. С. *Право на пороге нового тысячелетия: некоторые тенденции мирового правового развития — надежда и драма современной эпохи / С. С. Алексеев*. — М. : Статут, 2000. — 256 с.

14. *Філософія права : [навч. посіб.] / за заг. ред. О. Г. Данільяна*. — К., 2002. — 272 с.

15. Неновски Н. *Право и ценности : пер. с болг. / Н. Неновски ; под ред. В. Д. Зорькина*. — М. : Прогресс, 1987. — 248 с.

16. Патей-Братасюк М. Г. *Філософія права : [навч. посіб.] / М. Г. Патей-Братасюк*. — Тернопіль, 2006. — 342 с.

17. Малько М. П. *Предмет конституционной аксиологии // Вестник Челябинского государственного университета. Право*. — 2010. — № 19, вып. 24. — С. 34–37.

18. Ройзман Г. Б. *Понятие и юридическая природа конституционных ценностей // Вестник Челябинского государственного университета. Право*. — 2012. — № 1, вып. 31. — С. 18–24.

19. Крусян А. Р. *Політико-правові цінності сучасного українського конституціоналізму (в контексті аксіологічного виміру конституційного права) // Актуальні проблеми політики : зб. наук. пр.* — 2012. — Вип. 45.

20. Савчин М. *Конституційні цінності та конституційна юриспруденція // Вісник Конституційного Суду України*. — 2010. № 1. — С. 111–121.

21. Керимов Д. А. *Методология права (предмет, функции, проблемы философии права) / Д. А. Керимов*. — М. : Аванта+, 2000. — 560 с.

22. Бондарь Н. *Конституционные ценности — категория действующего права // Журнал конституционного правосудия*. — 2009. — № 6. — С. 1–11.

23. Пресняков М. В. *Справедливость в системе конституционно-правовых ценностей // Конституционное и муниципальное право*. — 2009. — № 16. — С. 6–9.